
Postmoderne børn og familier

Familie og barndom er ikke længere, hvad det har været, men det nye kan være mindst lige så godt som det gamle. Selvom familien betyder mindre, er dens mission stadig at knytte emotionelle bånd

Lars Denzik og Per Schultz Jørgensen (red.): Børn og familie i det postmoderne samfund. Hans Reitzels Forlag 1999. 540 s. 398 kr.

Af Aase Mygind Madsen

To professorer i socialpsykologi, Lars Denzik og Per Schultz Jørgensen, har redigeret og selv bidraget til denne moppedreng af en antologi om børns og familiers vilkår og adfærd i nutidens postmoderne nordiske sam-

fund. Bidragene er tematiseret i afsnit om opvækstvilkår, familieliv, forældreskab, børneliv, nye familier, udsatte familier og afslutningsvis den skandinaviske familie, set i et europæisk perspektiv. I alt 22 kapitler, der alle har karakter af selvstændige artikler med fyldige litteraturhenvisninger.

Med få undtagelser er artiklerne tilrettelagt, så de ud over et eget liv reflekteres ind i overvejelser over, i

hvilken udstrækning forandringsprocesser kan tolkes som udtryk for og konsekvenser af samfundenes moderniseringsprocesser. I introduktionen angives disse som *rationalisering, sekularisering og individuering*. De fleste bidrag forholder sig især til begrebet *individuering*, der er udviklet af de norske socialpsykologer Harriet Holter og Hildur Ve.

Det henviser til den opfattelse, at "den enkelte integreres i stadig flere

og sterkere ikke-familære aktiviteter og organisasjoner eller institusjoner som representant bare for sig selv” (s.12), og det refererer bl.a. til Giddens begreb “disembeddedness” (at individet som “moderne” samfundsborger løftes ud af den sociale kontekst, vedkommende hidtil har været forankret i); Ziehes tanker om “kulturel frisættelse” og Ulrich Bechs karakteristik af det postmoderne samfund som et risikosamfund, hvor det afgørende kriterium for at klare sig er at mestre en refleksiv diskurs. Andre begreber, som flere af artiklerne spiller bold op ad, er “social integration” og “udstødning” i moderniteten.

Det er i høj grad antologiens gennemførte spillen bold op ad begrebsdannelser om det sen- eller postmoderne, der lægger det høje niveau. En anden styrke er, at alle bidragene har en specifik nordisk referenceramme, især norsk, svensk og dansk. Det vil især sige, at der er til tider meget flotte refleksioner af, hvilken betydning det har for moderne børns opvækstvilkår, at netop disse lande er kendetegnet ved verdens mest udviklede velfærdsstater.

Mange af artiklerne har endvidere et langt historisk perspektiv på forandringer. Disse ting tilsammen er muligvis afgørende for, at næsten alle artikler er præget af et forbilligt forsøg på at anvende såvel et individ- som et samfundsperspektiv på de enkelte temaer.

Specielle børnerovirer

Temaer, som flere af kapitlerne beskæftiger sig med, er: 1) Hvad er det karakteristiske ved børns opvækstvilkår i Norden ved årtusindeskiftet, og hvilke kompetencer skal børn besidde for at mestre de nye vilkår? 2) Er der systematiske forskelle på børns opvækstvilkår og de

kompetencer, de udvikler? og 3) Hvem er taberne i det postmoderne samfund?

Det er i høj grad de BASUN¹-baserede artikler (kapitel 1, 5 og 10), der leverer karakteristikken af de nye opvækstvilkår og noget af baggrunden for det “særligt” nordiske: En meget stor andel af mødrene er på arbejdsmarkedet, og Danmark og Sverige er de to lande i verden, der har den højeste dækningsprocent, hvad tilbud om institutionspladser i 0-5 årsalderen angår (s.120).

Fra de er ganske små og for de fleste et langt uddannelsesforløb igennem lever børn i specielle børnerovirer, der forstærker kontakten til jævnaldrende. Som A. Engelbert skrev i 1984, nyder moderne børn på denne måde på den ene side særlig beskyttelse, på den anden side udelukkes de fra voksensamfundet (s. 289).

De velfungerende familier har udviklet sig til “aftalefamilier”, hvor der hersker udpræget lighed både mellem forældrene indbyrdes og mellem forældre og børn (s.120). Vel nok det mest opsigtsvækkende resultat fra BASUN-undersøgelsen er påvisningen af, hvor meget andre børn betyder for børn. Ifølge undersøgelsen higer institutionsbørn efter tilhørsforhold med de andre børn i institutionen. At være en del af den sociale enhed er et stort mål for de fleste (s.34), og ifølge de fleste forfatters mening er dette positivt.

I samværet med peer-gruppen udvikles nemlig en stor del af de sociale kompetencer, der er vigtige for børnenes fremtid. (En peer-gruppe består af personer på samme niveau som én selv - her aldersmæssigt.) En pointe fra BASUNundersøgelsen er derfor, at det klassiske begreb “socialisering” er forældet, når det handler om at forstå børns

udvikling i den postmoderne samfundstilstand.

Det lægger for megen vægt på børns passive indordning under institutioner. I stedet foreslår Denzik, at børn betragtes som “aktører i det sociale samspil med andre aktører i deres livsrum” (s.39) “Børns sociale kompetenceudvikling” foreslås som en mere brugbar analysekategori.

Livsformer

Men ikke alle børns opvækstvilkår rummer lige mange træk fra moderniteten. Især Anne Dorthe Hestbæks artikel, der kobler modernitetsdiskussionen med Højrupps livsformsbegreber, beskæftiger sig med dette (kapitel 6). I sin undersøgelse “Forældreskab i 90’erne” fandt Anne Dorthe Hestbæk, at den karrierebundne livsforms forældreskab, hvor begge forældre er karriereorienterede, rummer flest træk fra moderniteten. Både i forhold til deres arbejdsliv og deres børn føler karrierebundne forældre sig mere refleksivt og forhandlingsorienteret styrende end styret (s.172). For forældre med lønarbejderlivsform er det lige omvendt. De føler sig mere styret end styrende både i deres arbejdsliv og i deres handlinger over for børn. I forhold til børnene er de i høj grad styret af konventioner om, hvad man bør gøre i en given situation - et karakteristisk træk ved det traditionelle samfund - eller af fakticitet, at man handler på en bestemt måde, fordi det anses for at være det eneste mulige på et givet tidspunkt. Der reflekteres sjældent over, hvad man ellers kunne gøre. Det selvstændige forældreskab rummer træk fra både lønarbejder- og karrierelivsformen.

Hvad der også er interessant ved Anne Dorthe Hestbæks artikel, er hendes påvisning af, at uanset livs-

1 Forkortelse for “Barndom, samfund og udvikling i Norden” – et projekt, der bestod af empiriske undersøgelser af 5-årige børns hverdagsliv i anden halvdel af 1980’erne i de fem nordiske lande.

form prioriterer især danske forældre opdragelsesværdierne selvstændighed og ansvarlighed højest. Dernæst prioriteres de modernitetsprægede værdier fantasi og tolerance, hvorimod der kun er sporadisk tilslutning til traditionsbundne idealer som lydighed, velopdragenhed og sparsommelighed. Hun tolker netop denne lighed mellem livsformer som et udslag af skandinaviske velfærdsinstitutioners særlige "klasse"udjævrende betydning.

I dette tilfælde mener hun, at det især handler om, at den gennemgående pædagogiske diskurs i daginstitutioner og på de pædagogiske uddannelser i langt højere grad har drejet sig om fantasi, selvudfoldelse og tolerance end om lydighed og sparsommelighed. Det er klart, at alle slags forældre påvirkes af denne offentlige diskurs, selvom den måske ikke lejrer sig lige kraftigt hos alle (s. 168).

Småbørns adfærd

Kapitel 10: "Små børns familieliv" af Lars Denzik behandler spørgsmålet om betydningen af barnets familiemæssige baggrund for, hvordan det tackler kombinationen af de nordiske grundvilkår modernitet og dobbeltsocialisering i udenomsfamiliære relationer. Denzik opererer med fire typer daginstitutionsadfærd: For det første "social managementadfærd" - eller instruktøradfærd. Her manifesterer barnet i situationen en evne til at styre legen efter dets egne ønsker, samtidig med at han/hun er i stand til at opfatte, hvad andre legekammerater kan/vil og er i stand til.

For det andet "den despotiske adfærd", hvor børn er besat af egen vilje, men er ligeglade med, hvad de andre børn ønsker. For det tredje en konformistisk adfærd, hvor barnet lever interesseret med i, hvad andre foretager sig, men ikke selv udtrykker vilje i forhold til det, der sker.

Den fjerde kategori er de udelukkede, der er tilstede i gruppen, uden egentlig at være med. Ifølge BASUNundersøgelsens observationer var der en overvægt af middelklassepiger i den første kategori, af arbejderklassedrenge i den anden og af arbejderklassepiger i den tredje.

Hvilke børn risikerer at blive tabere i moderniteten? Er det dem, der ikke mestrer forhandling, refleksivitet og fleksibilitet i en dagligdag, præget af adskillelse fra familien og evt. manglende indslusning i børnerovirernes kammeratskabsgrupper. Tre af forfatterne til antologiens fire kapitler herom synes at tolke deres materiale sådan.

Per Schultz Jørgensens mener i kapitlet "Barnet i risikofamilien", at den største risiko, børn lever under i dag, er risikoen for at miste tilknytning til arbejdsmarkedet og til andre vigtige netværk. Som han udtrykker det: "Risikoen (for det moderne barn) er knyttet til udstødning, marginalisering eller svækket social integration". Det kan lyde modsætningsfuldt, men netop fordi den enkelte i det postmoderne samfund i langt højere grad end før skal skabe sin egen personlige sammenhæng og kontinuitet, bliver den sociale integration afgørende. For det enkelte menneske vil det sige, at det helt afgørende er at skabe et tilhørsforhold til et socialt netværk. Her udvikles de personlige bånd, der bliver altafgørende for stabiliteten af en sammenhængende personlighed.

Taberbørn

Hvis disse bånd nedbrydes, er der tale om en risiko for ikke at få de nødvendige "tilbagemeldinger" i identitetsarbejdet. Svækket social integration er ensbetydende med "identitetsforstyrrelser" eller udvikling af en "sårbar personlighed", skriver Schultz Jørgensen (s. 404). Mere præcist kan det ikke siges - og samtidig et godt eksempel på et inte-

greret samfunds- og individperspektiv på temaet risikotruede børn.

To af de øvrige tre taberartikler lægger sig op ad Per Schultz Jørgensens artikel. Marianne Skyttes bekræfter, at for entiske minoritetsbørn er der tale om en stærkt forøget afhængighed af det sociale netværk, når de skal begå sig i de mange postmoderne danske arenaer (kapitel 18). Else Christensen (kapitel 19) skriver, at specielt de alkoholikerbørn, der vokser op i familier, præget af en uafsluttet skilsmisse med lukkethed omkring konflikter, får problemer, netop fordi børnenes situation og oplevelse af situationen ikke gøres til genstand for en refleksiv diskurs. Både børn og voksne forbliver dermed i deres problemer i stedet for at komme videre (s.449).

Den sidste taberartikel mener til gengæld ikke, at modernitetsdiskussionerne er afgørende i forhold til at forstå de risici, specielt børn af enlige forsørgere lever med. Therese Halskov (kapitel 20) argumenterer for, at den trængte enlige forsørger er fastlåst i en dårlig økonomisk situation, mangler uddannelse, har dårligt helbred, ofte lever på minder om ikke helt afsluttede voldelige forhold - og har et svagt privat netværk. Therese Halskov har faktisk den pointe, at stigmatisering af enlige mødre (s.473) ikke så meget sker på grund af moralsk fordømmelse knyttet til det at være enlig mor, men på grund af den relative fattigdomstilstand hun befinder sig i. Hun skriver videre:

I de internationale socialpolitiske diskussioner om enlige mødres opsplitning i en klassisk hårdtbelastet gruppe og en moderne selvforsørgende og selv bærende gruppe handler det om, hvorvidt man skal forstå denne opsplitning rent klasse-mæssigt med de trængte som underklasse og de selvforsørgende/selv bærende som overklasse.

Eller om der er tale om et antifeministisk backlash, hvor det stigende antal enlige mødre-familier, deres ofte svære sociale forhold og fokuseringen på den fraværende far giver grønt lys for mere eller mindre håndfaste krav om tilbagevenden til tidligere paternalistiske familieformer - eller om det drejer sig om en restgruppe, der ikke nåede at få fodfæste på arbejdsmarkedet eller at få en uddannelse, inden den økonomiske krise satte ind.

Familiens mission

Bortset fra denne og enkelte andre artikler er grundtonen i antologien dog en Giddensk optimisme i forhold til, at familie og barndom ikke længere er, hvad det har været, men at det nye kan være mindst ligeså godt som det gamle. På trods af familiens mindskede betydning er dens mission i den moderne velfærdsstat stadig at knytte emotionelle bånd (kapitel 11 s. 257). I modsætning hertil fremstår kammeratskabsgrupperne, som børn i stigende grad påtvinges, som komplekse, kommunikative og foranderlige (s.280). Pointen hos flere forfattere er imidlertid at netop det tvinger børn til at udvikle den kommunikative kompe-

tence, som moderniteten kræver (s. 281 bl.a.). Det er alt sammen udmærket, men jeg må indrømme, at jeg flere gange på min vej gennem de godt 500 sider har været i tvivl. Tegnes et for rosenrødt billede af nutidens og fremtidens samfund? Er det rigtigt, at omstillingsparate og reflekterende børn nok skal klare sig? Hvad nu, hvis tyranniske børn og ansvarsfralæggende pædagoger i den frie legs navn ødelægger den refleksive kompetence hos børn, hvor disse er i mindretal? Er det kun positivt, at så stor en del af børns værdigrundlag fastlægges i relativt autonome peer grupper? Hvem siger, at det ikke lige så godt kan udvikle sig som "*Fluernes herre*"?

Bl.a. Kirsten Drotner har advaret mod, at voksne bekymrer sig for lidt om at hjælpe moderne børn med at sætte grænser. Den totale frisættelse af normer og værdier inden for IT, medier og reklamebranche har bl.a. gjort det muligt for børn og unge at zappe rundt mellem indslag om grov vold og porno.

Når børn bliver lidt ældre, er der vist heller ikke så mange emotionelle bånd, der knyttes ved fælles fjernsynskiggeri. De fleste får fjernsyn i endnu en voksenfri arena: deres eget

værelse. Netop fordi samfundet i stigende grad genforhandler grænser, er børn sårbare. Deres ufordøjede adgang til voksenverdenen tvinger dem måske til at blive refleksive eller træffe valg, men risikoen for at der kommer flere forstyrrede og normløse unge må også være til stede. Det må være vigtigt også at forholde sig til denne anden mulighed.

Bogen sætter for en ikke-ekspert som mig - (enlig) mor til en pige på syv år - måske gang i endnu flere spørgsmål, end den besvarer, og det er der jo på ingen måde noget negativt i. Det væsentligste indtryk er, at der er tale om en fremragende antologi - en guldgrube af viden og refleksion over de ændringer i børns og familiers vilkår, der finder sted i disse år. Den kan kraftigt anbefales til fagfolk, forældre og almindeligt samfundsfags- og psykologiinteresserede.

Aase Mygind Madsen er cand.scient.pol., ph.d. og lektor på Den Sociale Højskole i Århus.